

R a a m a t u d

Mida on uut „Võõrsõnade leksikoni“ 8. trükis

Tuuli Rehemaa

eesti keele instituudi keelekorraldaja

2012. aasta detsembris andsid eesti keele instituut ja kirjastus Valgus välja 8. trüki Eduard Vääri, Richard Kleisi ja Johannes Silveti „Võõrsõnade leksikonist“. Populaarse ja Eesti autoriteetseima võõrsõnastiku seekordset trükki toimetas ja täiendas eesti keele instituudi töörühm koosseisus Tiina Paet, Katrin Kuusik, Argo Mund ja selle artikli autor.

Töö aluseks oli „Võõrsõnade leksikoni“ 7. trüki materjal – ligikaudu 40 000 märksõnaartiklit Wordi-formaadis failidena, mille kirjastus Valgus andis eesti keele instituudile üle koostöölepingu alusel. Arvutilingvistid Ülle Viksi juhtimisel teisendasid failid XML-sõnaraamatu-formaati, töötasid välja struktuurikirjelduse ja kandsid kogu materjali instituudis loodud leksikograafiaprogrammi **EELex** (edaspidi EELex).

2010. aastal jätkasime „Võõrsõnade leksikoni“ (edaspidi VL) toimetamist juba EELexi baasis. Täiendasime ja parandasime märksõnastikku, lisades uusi sõnu ja jättes välja vananenud märksõnu. Samuti vaatasime paljude valdkondade ekspertide abiga üle sõnade seletusi ja tähendusi.

2011. aastal süntesis EELexi programm ligi 30 000 märksõnale morfoloogia – eesti keele instituudi standardil põhinevad muuttüübid ja muutevormid –, mis on 8. trüki suurim ja silmapaistvaim uuendus.

Morfoloogia. Kui seni on huviline leidnud teatud hulga võõrsõnade käänamise-pööramise juhiseid ainult „Eesti keele sõnaraamatust“ ehk ÕSist ja „Eesti keele seletavast sõnaraamatust“, siis VLi uustrükk

annab umbes 30 000 võõrsõna morfoloogia. EELexiga ühendatud morfoloogiatarkvara genereeris märksõnadele automaatselt nii muutevormid koos vältemarkidega, tüübinumbri kui ka sõnaliigi. Ilma morfoloogiata jäid tsitaatsõnad, lühendid, ees- ja järelliited, allmärksõnad ja sõnaühendid.

Morfoloogia loomine VLile polnud siiski täisautomaatne. EELexi programm kasutab teatud hulka keelereegleid, mille abiga suudab teha vorme ka enda jaoks tundmatutest sõnadest. Reeglite väljatöötamisel oli arvestatud eelkõige eesti keele struktuuriga sõnu, aga paljude VLi võõrsõnade jaoks reeglid seni puudusid. Seepärast tuli toimetajatel kogu arvuti loodud morfoloogia üle kontrollida. See osutus väga tarvilikuks – näiteks oli nimisõnast *navab* saanud hoopis tegusõna algvormiga „navama”, sõna *süllabaar* pidas süsteem liitsõnaks, mis koosneb sõnadest „süld” ja „baar”, sõnas *breiktants* ei tundnud ta aga ära liitsõna ja pakkus ainsuse omastava vormiks *breiktantsi*. Sadakonnale tema jaoks võõra struktuuriga sõnale (nt *haafiz*, *hendiadüs*, *mihrab*) oli süsteem aga morfoloogia tegemata jätnud ning toimetajad lisasid ise nii tüübi kui ka muutevormid.

Paljude sõnade puhul, mis olid 7. trükis antud ainult mitmuses, tuli ainsus välja uurida või ise luua. Näiteks kui tuli otsustada, kas soolenugiliste askariidide ainsuse nimetav on *askariit* või *askariid*, valisime kreeka keelse mitmuse vormi *askarides* põhjal nõrga *d*, aga keelikloomad *kordaadid* said ladinakeelse nimetuse *Chordata* põhjal algvormi *kordaat*.

Peale algvormi tuli paljudele sõnadele määrata ka tüvevokaal. VLi 8. trükis on näiteks 20 *ling*-lõpulist nimisõna, 13 neist on käänatud *u*-tüveliselt (nt *elling* : *ellingu*), 7 käändub *i*-ga (nt *kvisling* : *kvislingi*). Küsimusi tekitas ka *el*- ja *er*-lõpulist sõnade ehk *redel*- ja *kringel*-tüübi vaherkord: kas näiteks nimisõna *fakkel* ainsuse omastav on *fakkeli* või *fakli* või mõlemad; kas *besteri* ja/või *bestri*; kas *diopteri* ja/või *dioptri*? Uued, alles keelde tulnud sõnad käänduvad alguses tihtipeale *redel*-tüübi analoogial, et mugandudes siirduda *kringel*-tüüpi, kuid terminite puhul võib sõna olla oma erialal juba mõnda aega käibel olnud, ent käänduda endiselt nagu *redel* (nt *greider* või *brauser*). Sageli olid toimetajale abiks ka võrgu-uuringud.

Märksõnastik. Paljud laensõnad, nagu *kroon*, *kuningas*, *kunst*, *masin*, *paber*, *papp*, *park*, *pipar*, *pirn*, *vaas*, *tort* jpt, mis enne olid VLis peamiselt etümoloogia näitamise eesmärgil, leidsid nüüd oma koha

vastilmunud „Eesti etümoloogiasõnaraamatus” (EKSA 2012) ja VLis neid enam pole. Välja jäid ka mitmed võörkeelsed sõnad-väljendid, mille koht paistis olevat pigem kakskeelses sõnaraamatus, nagu inglise *airfresh*, saksa *noch nie dagewesenes*, prantsuse *amour* jpt.

Lisasime ka uusi, ajakohaseid märksõnu. Uute sõnade allikana kasutasime peamiselt eesti keele instituudi andmebaase, nagu keelenõuanne, mis põhineb igapäevasel telefoni- ja meilinõuandel ning kajastab ka võõrsõnavara probleeme, samuti ÕSi uute sõnade loend, keelekorraldajate võõrsõnateemalised kirjutised jpt. Võõrterminite allikaks olid mitmed uuemad erialasõnastikud, samuti spetsialistide soovitusel, kes aitasid ka terminite seletusi ajakohastada ja kontrollida. Hulk uusi sõnu leidis tee VLi igapäevaelu ja meedia vahendusel.

Hääldus. 8. trükk kasutab uut häälduse märkimise süsteemi, mis põhineb Peeter Pälli välja töötatud põhimõtetel ja mida on kavas rakendada ka teistes eesti keele instituudi sõnaraamatutes. Hääldus on antud peamiselt neil tsitaatsõnadel-fraasidel, mille hääldus erineb kirjapildist, ja välja on kirjutatud kogu märksõna hääldus, mis peaks muutma kasutuse mugavamaks – võrdluseks nt ladina fraasi *ab hoc et ab hac* hääldus VL-i 7. trükis [-k -k] ja 8. trükis [ab hook et ab haak].

Tsitaatsõnade rõhku märgitakse rõhulise silbi esimese vokaali ees ning rõhk antakse juhul, kui see asub mujal kui esisilbil. Rõhku märgib keskpunkt, nt *ab aeterno* [ab ät·erno]. Kui häälik hääldub pikalt, märgitakse see kahekordse tähega, pikkuskriipse enam ei kasutata. Silbipiiri märgib sedii, nt *šiiit* [ši,iit].

Mitmele sõnale, millel on eesti keeles kujunenud lähtekeelsest erinev, mугanenud hääldus, andsime kaks hääldust: originaal- ja mugandhäälduse, nt *catering*: [keitəring] ja [keitering]. Tsitaatkeelendite häälduse ülevaatamisel kasutasime eri keelte tundjate abi.

Viitamine. Vähendasime VLi viidete arvu seniselt kaheksalt viiele. Märksõnaviideteks jäid nool ja *vt*. Noolviide viitab ebasoovitatava sõna või kirjakuju juurest soovitatavale, nt *areteerima* → *arreteerima*. *Vt* viitab üksikmärksõnalt märksõnaartiklile, kus on antud nii siht kui ka lähe sünonüümidenähtena koos, nt *afrikander vt buur*. Kolmas märksõnaviide on allajoonimine seletuses, mis näitab, et seletuses kasutatud märksõna esineb VLis ka omaette märksõnana, ning asendab sageli ka etümoloogiaviidet, nt „aadellik aadlisse kuuluv, sellele omane, aadli-”.

Tähenduste juures on viited *vastand*, mis märgib vastandtähendust või -sõna, nt „devalveeruma MAJ odavnema (rahakursi kohta), vastand *revalveeruma*”, ja *vt ka*, mis viitab sarnasele tähendusele, sihi lugemine võib lähte mõistmisele midagi juurde anda, nt „kompars TEATER, FILM tummnäitleja, tumm kõrvalkuju mingis massistseenis. Vt ka *statist*”.

Uue, 8. trüki tähtsamad uuendused on seega morfoloogiline info, suurem vormistusühtlus ning täpsem ja põhjalikum etümoloogia esitus. Selleks aga, et uut „Võõrsõnade leksikoni” trükki oleks lihtsam ja huvitavam kasutada, soovitan kindlasti süveneda ka eessõnasse, mille abiga avaneb leksikonis palju uusi võimalusi ja infokihte.